

Jan Lilliendahl Larsen

En urban kritik: Bidrag fra Lefebvre og nyere urbanister

Denne artikel tager udgangspunkt i fremkomsten af nye kritikformer i forhold til byudviklingen og den beskedne artikulering heraf inden for den mere etablerede, akademiske bykritik. Det argumenteres, at det ofte positive og eksperimenterende afsæt i førstnævnte udgør et konstruktivt supplement til sidstnævntes ofte negative kritik af eksisterende magtforhold. Den franske filosof Henri Lefebvres begrebsliggørelse af byen og den sociale rumlighed, der faktisk indgår som inspiration i en stor del af den nye, urbane kritik, fremdrages som en væsentlig mulighed for at etablere kritikken yderligere inden for den akademiske bykritik. Særligt relevant for en sådan etablering er det, Lefebvre betegner transduktion: Den løbende udforskning af (u)muligheder gennem konstruktionen af utopiske, virtuelle objekter i dialog med samtidige alternative grupperinger. Lefebvres kritik af den sociale rumlighed fremstilles i artiklen som kulminationen på hans konstruktion af en virtuel, differentiell rumlighed. Lefebvres relatering af dette virtuelle objekt til tendenser til fordrejende genfortolkninger af det samtidige Paris' rumlighed fremhæves både som en direkte pointering af det kritiske potentiale i sådanne eksperimenterende praksisser og som symptom på begrænsninger i Lefebvres utopiske perspektiv. Artiklen præsenterer derfor afslutningsvis tre nyere eksponenter for en urban, eksperimenterende kritik: Luc Lévesque, Panu Lehtovuori og Pascal Nicolas-Le Strat.

Søgeord: Bykritik, Henri Lefebvre, transduktion, fordrejede rum, urbane eksperimenter.

In political thought ..., the category ... of the "real" should not be permitted to obscure that of the possible. Rather, it is the possible that should serve as the theoretical instrument for exploring the real (Lefebvre 2001:769).

I de seneste årtier har en lang række nye, netværksbaserede udtryk for lokaliseret og eksperimenterende kritik udfoldet sig i byer ikke mindst i Europa. *City Mine(d)* i Bruxelles, *Public Works* i London, *Park Fiction* i Hamburg og *atelier d'architecture autogérée* (aaa) i Paris er blot nogle i en lang række forsøg på at udforme konkrete alternativer til nutidige, topstyrede og socialt ulige byudviklingsformer (aaa 2007). I Danmark har initiativer som *Supertanker*, *openhagen* og *Bolsjefabrikken* føjet sig til denne tendens (Larsen 2007, Larsen und.udg. a). Disse kritikformer synes imidlertid at stå i et uforløst forhold til mere teoretisk funderede og etablerede kritikker, herunder ikke mindst kritikken af neoliberal byudvikling inden for sociologi, geografi og politologi. En lille meningsudveksling under Loïc Wacquants lille Danmarks-turné i juni 2010 siger meget om, hvori denne uforløsthed består.

Den stærke indignation over for de seneste årtiers "avancerede, urbane marginalisering" lyste, trods fransk-amerikanerens meget skarpe og levende tilstedeværelse, klart igennem i hans dystre analyse af samfundets (statens) implicitte marginaliserende automatik. Wacquant understregede dysterheden, idet han påpegede, at mekanismerne og deres resultater, trods deres reelle og stærke tilstedeværelse, end ikke har opnået en klar begrebsliggørelse i socialvidenskaberne. Adspurgt om eksistensen af latente og uarticulerede, *positive* tendenser i samfundet, svarede Wacquant, tydeligvis noget utålmodig over for et spørgsmål han ofte får stillet, at han sådan set "blot beskriver, hvad han ser" ("I just describe what I see"; Wacquant 2010). Nu er der jo en gammel talemåde, der siger, at tingene afhænger af øjnene, der ser. En reflek-siv videnssociolog som Wacquant er uden tvivl særdeles bevidst om, at hans negativt positivistiske automatreaktion er yderst åben for yderligere nuancering (se i øvrigt artiklerne om Wacquant i dette nummer). Alligevel synes automatreaktionen at ligge i tråd med en inden for bykritikken dominerende, *negativ* tendens.

Eksemplificeret i titlen på en af de mest toneangivende bidrag til denne tendens, er kritikken her i stærk grad orienteret omkring udforskningen af den "faktisk eksisterende neoliberalisme" (Brenner og Theodore 2002). Kritikken formuleres altså her i stor udstrækning negativt i retning af reelt eksisterende marginaliserings- og ulighedsmekanismer i stat og økonomi. Relevant og empirisk velunderbygget som den er, så kan denne kritikform i sit stærke fokus på eksisterende mangelfuldheder i den gældende orden måske ikke desto mindre siges på flere måder at undergrave muligheden for brobygning inden for et mere mangefacetteret kritisk projekt. Dels (re)konstrueres de eksisterende magtforhold så grundigt og loyalt, at deres (absolutte) eksistens på

paradoksalt vis bekræftes, dels levner denne form for kritik, som en logisk følgevirkning, ringere plads til en (re)konstruktion af de kritiserede virkeligheder fra nye, alternative vinkler under udvikling – sådan som det fx er tilfældet i de mere lokaliserede og eksperimenterende, kort sagt urbane kritikker, der vokser frem i disse år.

Mens den dominerende bykritik inden for formuleringen af det urbane spørgsmål i dag, med støtte i Wacquant og den i byteorien meget udbredte kritik af neoliberalismen, især sker ud fra en fokusering på virkelige, dvs. reelt eksisterende, manifesterede, grundigt begrebsliggjorte og kategoriserede forhold, så er det argumentet bag denne artikel, at der i skyggen heraf udfolder sig en latent, vital kritik, ikke blot på grænsen mellem det virkeligt og forestillede (u)mulige, men hermed også på grænsen af det, der i den etablerede kritik netop kan siges at blive betragtet som værende inden for og uden for det "politiske" (jfr. Isin 2002). Den aktuelle urbane kritik skal bl.a. måles på evnen til at favne både virkelige og (u)mulige kritikformer (se også Freundal-Petersens artikel i dette nummer). Denne artikel vil derfor fokusere på udfoldelsen af sidstnævnte, der tilsyneladende, for at parafrasere Wacquant, "trods deres reelle og stærke tilstedeværelse, end ikke har opnået en klar begrebsliggørelse i *bykritikken*". Fokusset vil både være den strategiske, teoretiske ramme for begrebsliggørelse i bykritikken, og hvorledes dette fordrer en særlig empirisk tilstedeværelse i miljøer af (u)mulig kritik. I den forbindelse er det argumentet, at en figur som Henri Lefebvre (1901-91), der ifølge den sociologiske kanon måske kan siges at være et overfortolket og -vurderet levn fra 1960'erne og 1970'erne, er uomgængelig. Dette af to grunde.

For det første indeholder hans værk netop en kritik, der er lagt an på dels at foretage en kritik af eksisterende skævheder i byudviklingen og påpege nødvendigheden af grundlæggende forandringer, dels at foretage hvad han kalder en metafilosofisk kritik af, hvorledes samtidens (også teoretiske) repræsentationer er med til at hæmme udviklingen af nye kritiske stemmer. Han har i et sent interview meget malerisk beskrevet det smukke i, når små radikale grupper tiltvinger sig retten til at udfolde sig og ytre deres stemmer (Lefebvre in Ross 1987). Han kan på denne måde siges at kombinere en marx'sk samfundskritik og en nietzscheansk kulturdiagnose (Kristensen 2008) i det, han selv har betegnet en "revolutionær romantisme" (Lefebvre 1995). I

denne forbindelse udvikler han, inspireret af den samtidige psykologi, hvad han betegner som "transduktion" som en gennemgående utopisk og deltagende slutnings- og deltagelsesform. For det andet henter flere aktuelle urbane eksponenter for en (u)mulighedens kritik inspiration i Lefebvres værk. En udfoldelse af sidstnævnte kan derfor være med til at vitalisere den urbane kritikform, Lefebvre har været med til at initiere. Det er i hvert fald, i forlængelse af omfattende transduktive studier i et afsluttet ph.d.-projekt (Larsen 2007), argumentet i denne artikel.

Derfor vil jeg i det følgende først vise, hvorledes Lefebvre, fra sit metafilosofiske og transduktive afsæt, konstruerer sit perspektiv på byen og, senere, den "sociale rumlighed". Dernæst vil jeg vise, hvorledes han studerer nye urbane tendenser, "fordrejninger", i sin samtid. Jeg vil her vise, hvordan hans kritiske projekt hæmmes af et for normativt-deduktivt begrebsapparat, men også af de "fordrejende" tendensers ringe empiriske udvikling. Til sidst vil jeg åbne for inddragelsen af en nyere generation af urbane teoretikere, der fortsætter studiet af nye kritikformer i byen i Lefebvres transduktive fodspor.

Lefebvres revolutionære romantisme

Henri Lefebvres værk har især igennem den posthume oversættelse af *La production de l'espace* (Lefebvre 1991) til engelsk vundet stor indflydelse inden for geografi, byteori og senere også kulturstudier (nogle af de senere engelsksprogede introduktioner er Shields 1999, Elden 2004 og Merrifield 2006). I en dansk kontekst fokuserer de grundigste introduktioner på hans teoretisering af hverdagsliv, byudvikling og den sociale rumlighed (Simonsen 1993, Tonboe 1993, Larsen 2001). I det følgende vil jeg særligt understrege, hvordan disse tematikker indgår i Lefebvres dobbelte, dels marxistisk orienterede kritik af opbrudstendenserne i moderne by- og samfundsudvikling, dels Nietzscheansk eller livsfilosofisk orienterede, metafilosofiske kritik af moderne repræsentationer som historiske produkter med særligt hæmmende effekter på hverdagslivets udfoldelse.

På tværs af værkets temaer går således en indfølelse nysgerrighed over for vage og virtuelle tendenser i hverdagslivets gråzone mellem kreativ selvrealisering og blind rutine i det moderne samfund. I sin behandling af den samtidige franske byudvikling og -planlægning, og i sidste ende kritikken af den sociale rumlighed, gør han forholdet mellem det "levede" hverdagsliv og dets urbane vilkår til omdrejningspunktet. Det levede eller oplevelsen, det vil sige det ubevidste, usproglige, følelses- og sanselige aspekt af praksis, som Lefebvre især henter i en kritik af Husserl (Lefebvre 1991, 2002), spiller på denne måde en central rolle i kritikken. Midlet i kampen for realiseringen af potentialet i hverdagslivet er således at afsøge nye tendenser, som endnu ikke er blevet opslugt af tidens dominerende repræsentationer (Lefebvre 2002: 5). Lefebvre ønsker at holde fast i disse originale, personlige og umiddelbare øjeblikke eller "momenter" og, som en benjamin'sk "Erfahrung", sætte dem ind

i en personlig og social sammenhæng og derigennem betydningsgive dem og føre dem ind som forandrende, nyskabende elementer i sproget og praksis.

Et af disse momenter kommer til at spille en særligt afgørende rolle i udviklingen af Lefebvres kritiske projekt, nemlig oplevelsen af moderne byudvikling. I det følgende vil jeg præsentere Lefebvres politiserende vej fra hans første møde med til de mere modne forestillinger om det urbane spørgsmål ud fra nye begreber.

Fra chokoplevelse til transduktiv udforskning

Det helt centrale moment i Lefebvres inddragelse af det urbane spørgsmål i sin kritik af hverdagslivet er en forandringsproces i hans hjemstavn i Pyrenæerne. En forandring der altså griber helt ind i hans eget liv. Uden teoretiske begreber for denne forandring griber Lefebvre i ét af de søgende præludier i *Introduction à la modernité*, "Notes sur la ville nouvelle" dateret april 1960, dels til sin egen *levede* og tillærte viden om området, dels til en organisk metafor i i muslingen, der i en dialektik mellem bløddyr (hverdagsliv og menneske) og skal (byen) langsomt udfolder sig (Lefebvre 1995:116). I disse første begrebslige reaktioner ligger der en melankolsk-nostalgisk drift mod at begræde tabet af en traditionelt udlevet og overleveret socio-rumlig harmoni, der kendetegnede tidligere epokers byudvikling i fx antikken og renæssancen (Lefebvre 1995:122).

Et andet og anderledes fremadskuende, urbant moment sniger sig imidlertid ind på Lefebvre i form af en gensidig attraktion mellem ham og efterkrigstidens nye små grupperinger, der, uden for politiske og sociale bevægelser etablerede positioner (Lefebvre var på dette tidspunkt netop blevet ekskluderet fra det franske kommunistparti), eksperimenterer med nye praksisser og forestillinger. I endnu et af de søgende præludier i *Introduction à la modernité* beskriver Lefebvre således tendenserne i tiden som "en ny romantisme". En af de ny-romantiske grupperinger, Lefebvre især fatter interesse for, er *situationisterne*, der, med det levede som ikke blot et studieobjekt eller et mere eller mindre passivt beskuende, epistemologisk redskab, men et aktivt og praktisk redskab i en Erfahrungs-skabende proces af kritiske eksperimenter og teoretiseringer, krystalliserer en række radikale urbane "billeder", der, i modsætning til traditionsbundne "symboler", kaster nye (u)mulige praksisser og forestillinger af sig. Med æstetiske og politiske modtræk til samtidens modernistiske urbanisering søger de at realisere en "unitær urbanisme", hvor byboere på tværs af hverdagsliv, håndværk, kunst og forskellige kulturer medvirker til skabelsen af unikke og forskelligartede områder i byen (Situationistisk internationale 1972) – med Lefebvres ord en "levet utopisme" (Lefebvre 1995:346).

Situationisterne, herunder Asger Jorn, er i en årrække i tæt dialog med Lefebvre og bærer, som mange af de andre små politiske og kunstneriske grupperinger midt i deres radikale anderledeshed, på samme projekt som den kri-

tiske filosof. I deres gensidige dialog bekræftes herved en anderledes artikulering af virkeligheden, det (u)mulige og forestillingerne herom:

Be they active or non-active, violent or clandestine, all these groups are disputing the right of politicians, philosophers or artists to be in charge of what is possible. They all imply a *philosophy of the possible*, which ... would take as its point of departure a lived, empirical, investigation ... These young people are testing out what may be possible, and what may be impossible. They are all in search of the *opening*, by which they may enter in a practical way into the "possible-impossible" dialectic (Lefebvre 1995:348).

I et værk der supplerer de søgende prælodier i *Introduction à la modernité* med mere nøgterne "fundamenter for hverdagslivets sociologi", *Critique de la vie quotidienne II*, introducerer Lefebvre en tilgang, der beskriver den metodiske relation, han indgår i med de nye romantikere. Snarere end at basere sig på empirisk induktion eller begrebslig deduktion eller en middelvej, så søger han transduktivt at konstruere nye begreber eller "virtuelle objekter", der ikke blot kan få virkelighedens faktuelle fundament for induktion til at krystallisere sig i nye sammenhænge, men også antyde nye fremtidige muligheder for forandring (Lefebvre 2002:117). I en drejning af transduktionsbegrebet sætter Lefebvre samtidig ord på det særlige slægtskab mellem utopisk teori og praksis:

[W]e will introduce the idea of sociological transducers to designate the operation carried out unceasingly by social groups (and the individuals within those groups). They go from the present to the virtual and from the given to the possible in a never-ending prospective operation ... Theoretical transductions and effective (practical) transducers derive from the same theory (Lefebvre 2002:117).

Snarere end blot at rekonstruere den deduktive øvelse med et påstået afsæt i givne informationer, skaber Lefebvre en erkendelsesbro mellem sig selv som transducerende filosof og de nye radikale grupperinger, der som transduktører udgør reelle og virkelige afsøgninger af nye praksisser og forestillinger, som han kan foretage sine nye begrebsliggørelser i dialog med. Her gør han altså det fælles utopiske projekt til et også erkendelsesmæssigt slægtskab, der i gensidig artikulering bringer nye fænomener ud af det levedes latente situation og ind i praksis og begreb.

I deres slægtskab drages Lefebvre og situationisterne i øvrigt desuden mod de samme historiske referencer for urbane utopier. Herved kommer Pariserkommunen i 1871, "[a] vital and absolute wager on the possible and the impossible" (Lefebvre 2003b:189), til at fungere som virtuelt scenarie for

transduktørerne og som historisk studieobjekt for den transducerende filosof i hans store værk om *begivenheden kommunen, La proclamation de la commune* fra 1965.

Filosofisk rekonstruktion af det "urbane"

Sideløbende med at Lefebvre indgår i tætte relationer med samtidige transduktører som situationisterne og *utopie*-gruppen med blandt andre Jean Baudrillard (Trebitsch 2005), foretager han en første filosofisk rekonstruktion af det "urbane". Inspireret af Heideggers og Frankfurterskolens kritik af den moderne beherskelse af naturen som ét af tidens, og marxismens, væsentligste spørgsmål, inddrager Lefebvre den differentiering af menneskets forhold til naturen, som i moderniteten sættes på spidsen (Elden 2004:90): Fra at anskue menneskets "beherskelse" af den ydre natur, dvs. det tekniske fremskridt, som et entydigt skridt mod den fulde "tilegnelse", ser han nu disse momenter som aktuelle modsætninger i den sociale praksis' helhed. Lefebvre retter i den forbindelse også kritik mod den aktuelle marxisme. Den unge Marx' begreb om menneskets fulde tilegnelse er ifølge Lefebvre blevet erstattet af den tekniske beherskelse af naturen som den officielle marxismes mål. Alt imens produktionskræfternes vækst eksploderer, er den radikale kritik således sakket uhjælpeligt bagud og forandringen af hverdagslivet og realiseringen af dets potentialer er blevet tilsidesat (Lefebvre 1995:206-7, 229).

Lefebvres indoptagelse af distinktionen mellem menneskets beherskelse og tilegnelse af naturen er et væsentligt skridt i integrationen af hans tanker om byen i en bredere socialteori. I den første eksplicit byfokuserede bog, *La Droite à la ville* fra 1967, fortsætter han, hvor han slap den metaforiske begrebsliggørelse af hverdagslivets urbane spørgsmål i "noterne om de nye byer". Den begrebslige videreudvikling munder således ud i en ontologisk modsætning mellem begreberne om på den ene side "byen", forstået som den mere eller mindre flygtige eller træge, materielle morfologi; et praktisk-materielt og arkitektonisk faktum, og på den anden side "det urbane", forstået som bylivets sociale relationer og *forestillinger* (Lefebvre 1996:103).

Den moderne bys patologi udvikler sig ifølge Lefebvre på baggrund af spændinger i det urbane. Han differentierer således det urbane, dvs. de sociale relationer, i to aspekter, som han karakteriserer som henholdsvis "den fjerne" og "den nære orden". Den fjerne orden udgøres af de sociale processer, som styres af en bureaukratisk og økonomisk beherskelseslogik, relateret til den moderne "industrialisering", mens hverdagslivets nære orden udgøres af den konkrete, sociale tilegnelses logik, relateret til den konkrete "urbanisering", den sanselige, følelsesmæssige og umiddelbare relation til den beskyttende (muslinge)skal, som har gjort sig gældende gennem snart sagt hele historien (ibid.:112). Byen, som specificitet og formidling, defineres som disse ordeners projektion, realisering og artikulering. Her skriver Lefebvre sig ind i den moderne tradition af byteoretikere som Simmel, Wirth osv. med

sin egen variation over byens væsen; over "urbanitet". Han ser således selve byens essens som defineret ved møder mellem og koncentrationer af "ting, produkter, handlinger og aktiviteter, rigdom" mellem "værket og produktet" (Lefebvre 1996:138).

Med Pariserkommunens virtualitet i baghovedet indeholder Lefebvres bybegreb en normativ fordring om de sociale ordners sameksistens. Distinktionen mellem industrialisering og urbanisering er også en videreudvikling af den distinktion i naturforholdet (beherskelse/tilegnelse), Lefebvre indtænker i muslingemetaforen – med blik for Marx' angiveligt lidt for snævre opfattelse af den sociale praksis fører han de to begrebsliggørelser sammen:

Marx did not show (and in his time he could not) that urbanization and the *urban* contain the *meaning* of industrialization ... as *appropriation* contains the sense of *technical domination over nature*, the latter becoming absurd without the former (Lefebvre 1996:130, 131).

Akkurat som beherskelse underordnes tilegnelse, ses industrialiseringen, der jo netop er beherskelsens produkt, som et fragmentarisk og underordnet aspekt af den civilisere(n)de urbaniserings-proces. Hvad der fremgår ud fra dette perspektiv, og ikke fra et konventionelt marxistisk, er, at den umiddelbare dialektik mellem hverdagspraksissens indhold og den bymæssige, materielle form (byen og livet forstået som *kunstværk*) er forsvundet i moderne urbanisering. Fra at kunne forstås som et værk reduceres byen og hverdagslivet heri til industrialiseringens produkt.

I *La révolution urbaine* fra 1970 forfølger Lefebvre både den industrielle urbaniserings revolutionering af såvel by som land og de fortsatte symptomer på revolutionære oprør herimod. Lefebvre konstaterer, at moderniteten nu er på tærsklen til "det urbane samfund", der gennem et "urbant væv" (byfænomenets dominans i alle dens manifestationer) nu også dominerer omgivende landområder (Lefebvre 2003a). Det er Lefebvres tese, at industrialiseringens generalisering gennem den moderne urbanisering er "det kritiske punkt", hvor det bredere, urbane fænomen slår tilbage og urbaniserer industrialiseringens produktionsforhold (ibid.:15). Dette tilbageslag er for Lefebvre ensbetydende med en "urban" epoke med sine klare forvarsler:

Signs and symptoms: Urban guerilla warfare, as well as huge gatherings of "non-violent" youth, eager for contacts, encounters, love, eroticism, joy and oblivion (Lefebvre 2003a:182).

Disse tegn og symptomer er ikke blot romantisk deduktion fra antikkens dionysiske myter eller samtidens livsfilosofi, men bl.a. opsnappet som led i, hvad der må betegnes som hans deltagende observation i *Maj 1968*, hvor både den transducerende filosof og hans tidligere situationistiske fæller spiller en vis

rolle. I sin bog om oprøret, udgivet kort tid efter, ser han de studerendes og arbejdernes fælles oprør som et skridt på vej mod en "revolutionær romantisme" (Lefebvre 1969:99). Han beskriver også, hvorledes deres praksis er et spædt bidrag til en gryende viden om urbane fænomener, der akkurat som praksissen kun langsomt udskilles af "industrialiseringen" (ibid.:100). I den fortsatte, transduktive konstruktion af det virtuelle objekt i *La révolution urbaine* beskriver han, hvorledes det urbane fænomen befinder sig i den aktuelle optiks "blinde plet". Det urbane er ikke mørkt, usikkert eller uudforsket. Det er øjet, der ser, som gennem overtagelse af tidens egne kategorier er blindt over for det urbane:

We focus attentively on the new field, the urban, but we see it with eyes, with concepts, that were shaped by the practices and theories of industrialization ..., and is therefore reductive of the emerging reality. We no longer see that reality; we resist it, turn away from it, struggle against it, prevent its birth and development (Lefebvre 2003a:29).

De aktuelle repræsentationer af byudviklingen har en blind plet, hvad angår det urbane fænomen. Lefebvre ser således det urbane samfund som et virtuelt faktum (Lefebvre 2003a, 58); noget reelt eksisterende, men ej (an)erkendt, som vi må udvikle en vis åbenhed overfor for at kunne erkende og forme aktivt. Bestyrket af de aktuelle begivenheder, formulerer Lefebvre i tråd hermed sit udsagn om den dobbelte urbane revolution, og i dette udsagn ligger også en konstatering af den erkendelsesmæssige udvikling i Lefebvres transduktive projekt – udarbejdet *om* og *med* det vordende "urbane univers":

Still we have succeeded in elaborating a coherent discourse ... that is both *of* the urban (inside an emergent urban universe) and *about* the urban (describing it, outlining its contours) ... It is defined as a reflection of the future, implying operations in time as well as space: transduction (construction of a virtual object) and the exploration of the possible-impossible (Lefebvre 2003a:166).

Diskussionen med Castells – på tværs af "industriel" virkelighed og "urban" mulighed

Lefebvres metafilosofiske forehavende støder i sin samtid på en kritik, der er meget sigende for modsætningerne i den nutidige bykritik, som jeg indledningsvist har henvist til. Det drejer sig om en af de klassiske diskussioner inden for 1970ernes bysociologi, mellem Lefebvre og Manuel Castells. Trods afsæt i kritik af den samme især parisiske, men også provinsielle virkelighed, så er de således stærkt uenige i kritikens form. Castells, der i sit centrale værk fra 1972 (1977) foretager en detaljeret, Althusser-inspireret kritik af de eksisterende uligheder og resulterende konflikter omkring "det urbane spørgsmål" i

Frankrig, kritiserer således Lefebvre for at være ganske uden idé om den virkelige verden og hans tanker som værende ganske uden empirisk grundlag – hans intuitive geni til trods (Castells i Elden 2004b:142).

For Lefebvre indplacerer Castells' kritik af den ulige magtmæssige og materielle fordeling i henhold til allerede etablerede artikuleringer af økonomiske og politiske praksisser og forestillinger, artikuleringer Lefebvre betegner som "positiv viden" (Lefebvre 2005:34), sig imidlertid i netop den industrielle optik på det urbane, som Lefebvre gør til en central genstand for sin kritik. Castells kritiseres med andre ord af Lefebvre for, med sin stirren sig blind på især økonomiske problemstillinger, at foretage en gammel-marxistisk reduktion af det urbanes virtuelle objekt:

[He] isn't wrong – what [he] see[s] isn't absolutely false – but [it] is only one part of a new and immense reality ... (Burgel et al. 1987:31).

Det alt for snævre fokus på materielle uligheder ligger ikke blot i tråd med de dominerende forestillinger i samfundet, men forarmer samtidig mulighederne for andre kritikere og herved muligheden for anerkendelsen og udviklingen af positive, sociale og kulturelle alternativer – "a new and immense reality" – ved siden af den kritiske negation af kapitalismen. Direkte rettet mod kritikere inden for politisk praksis og teori generelt, pointerer Lefebvre i slutningen af 1970'erne:

In political thought ..., the category ... of the "real" should not be permitted to obscure that of the possible. Rather, it is the possible that should serve as the theoretical instrument for exploring the real (Lefebvre 2001:769).

Et begrebsligt slutpunkt? Den sociale rumligheds triade

I et forsøg på at skabe grundlaget for en forståelse af både effekten af den generaliserede industrielle urbanisering og mulighedsbetingelserne for at tænke og handle i retning af det urbane, bringer Lefebvre, i hovedværket *La production de l'espace* fra 1974, et nyt begreb på banen, hvorom alle de hidtidigt behandlede problemstillinger begynder at kredse, nemlig "rum". Han ser i rumbegrebet en mulighed for at erkende den generalisering af urbaniseringsprocessen, som medfører det urbane samfund. Med rumbegrebet taler han således ikke længere om den specifikke formning af vores urbane omgivelser, men tager konsekvensen af generaliseringen af processen til også at omfatte de landlige omgivelser (ovenfor beskrevet med betegnelsen "det urbane væv") ved nu netop at tale om den generelle produktion af rum. Med termen "produktion" søger han samtidig at sammentænke både beherskelse og tilegnelse inden for en ny "kode", der både kan redegøre for den historiske udvikling, foretage en metafilosofisk kritik af de begreber, hvorudfra den ellers forstås

og give plads til andre forestillinger og praksisser. Det er her Lefebvres, inden for byteorien, kanoniserede triade af dobbeltbegreber om det "erfaredede" rum/"rumlig praksis", det "begrebne" rum/"rummets repræsentationer" og det "levede" rum/"repræsentationernes rum" kommer ind i billedet.

Det første dobbeltbegreb vokser ud af de tidligere begreber om byen som det praktisk-materielle aspekt og det urbane som de forskellige sociale organiseringer i byudviklingen. I korte træk dækker det erfarede rum/rumlig praksis henholdsvis menneskets sensomotoriske krop af kød, blod, muskler og knogler og den samfundsmæssigt producerede forlængelse af denne krop ud i naturens fysiske rum i form af en mere eller mindre avanceret infrastruktur, der binder samfundets aktiviteter og funktioner sammen – og udgør som sådan de forskellige urbane interessers udtrykte billede. Det begrebne rum/rummets repræsentationer dækker henholdsvis menneskets rationelle erkendelse og de samfundsmæssigt (re)producerede, systemiske forestillinger (sprog, tal, kort osv.), hvorigennem disse artikuleres. Det levede rum/repræsentationernes rum dækker henholdsvis den mere underbevidste, følelsesorienterede oplevelse og de i direkte forbindelse hermed udviklede arenaer, ritualer og forestillingsverdener, hvorigennem disse oplevelser forstås, udlevs og kommunikeres. Begrebet repræsentationernes rum kan derfor også karakteriseres som "rum for repræsentation"; altså forstået både som alternative forestillinger om rummet og scenen for andre måder at udtrykke sig på i den "sociale rumlighed".

Således begrebsliggjort, er det Lefebvres argument, at den fremadskridende industrielle urbanisering fremstår i et nyt lys i form af den sociale rumlighedsproduktion (Lefebvre 1991:66). Han mener, at den rumlige praksis domineres af stat og økonomi, der i en "progressiv symbiose" (Certeau 1984) med rummets repræsentationer dels dominerer og producerer den sociale rumlighed som helhed, dels som positiv viden legitimerer denne dominans. Det er uden tvivl her, Lefebvre placerer Castells' teoretiseringer om det urbane spørgsmål fra 1970erne. Det er Lefebvres argument, at denne slags begrebsliggørelse spiller en betydelig rolle i reduktionen af hverdagslivets og de skabende kroppes, kort sagt, det levedes rum for repræsentationer.

Lefebvres nietzscheanske modtræk til denne beherskelsens symbiose mellem rumlig praksis og rummets repræsentationer, inden for den "abstrakte rumlighed", er netop den social-ontologiske fordring om eksistensen af repræsentationernes rum gennem inddragelsen af dette moment i triaden. Lefebvres triade kan på denne måde betragtes som kulminationen på hans meta-filosofiske og transduktive projekt. Gennem et par årtier har han gennem- og udlevet forskellige stadier i en slags urban chokbearbejdelse, der ikke ender i accepten af en fatal social patologi, men i konstruktionen af et filosofisk, socialteoretisk og empirisk grundigt funderet virtuelt objekt, som ligger i forlængelse af situationisternes unitære urbanisme og hans eget begreb om det urbane: Den "differentielle rumlighed", hvor personlige og kollektive behov

og forskelligheder ikke – som i Habermas' ellers beslægtede kritik funderet i begreber som "system" og "livsverden" – integreres i rummets repræsentationer via samtalens begrebne rationalitet, men gennem konkrete (gensidige) kampe indskrives i større eller mindre samklang i byers og byområders varierede sammenvævning af praksisser og forestillinger.

Fordrejninger som empiriske rum for nye repræsentationer

Der hersker i modtagelsen af Lefebvres stor enighed om den utopiske karakter af hans metafilosofiske kritik. Dette forstået mindre som en tænkning, der er abstrakt og verdensfjern, end som en eksplicit politiserende tænkning, der fokuserer på nutidige skævheder i og virtuelle muligheder for samfundet. Knap så stor enighed hersker der om, hvorvidt denne utopiske tænkning giver Lefebvres begreber et deduktivt, essentialistisk og dualistisk præg, der slører udblikket, eller om hans politiske tænkning udgør en transduktiv åbning for nye studier. Mens nogle besynger det flydende, dynamiske og "absolut" relationelle i Lefebvres triadiske begreber, samtidig med at hans normative prioritering af det levede bifaldes (især Soja 1996; men også Shields 1999 og Elden 2004), mener andre, at netop denne antagede, politiske bias i de mest centrale begrebskonstellationer som et dualistisk enten/eller udgør en alvorlig indsnævring i forhold til nuancerede samtidsstudier (Hetherington 1998). Sandheden skal søges et sted midt imellem.

Mens Lefebvres udlægning af rummets produktion således siger meget om de normative implikationer i triaden, og i den forbindelse hvorledes mekanismerne i triaden udfolder sig under vidt forskellige vilkår, så er det så som så med en nuanceret samtidsanalyse. Appliceringen af begreberne om beherskelse og tilegnelse er sigende i denne forbindelse. I den abstrakte rumlighed er de to praksisformer eller aspekter og deres relaterede rumligheder således totalt adskilte:

Dominated space and appropriated space may in principle be combined – and, ideally at least, they ought to be combined. But history – which is to say the history of accumulation – is also the history of their separation and mutual antagonism. The winner in this contest, moreover, has been domination (1991:166).

Selv om Lefebvre altså definerer de to praksisformer som blot to snævert forbundne aspekter af social praksis, så synes han at følge den gældende situation i den sociale rumlighed blindt, idet han først abstraherer de to aspekter fra hinanden og dernæst gør det ene til absolut dominerende (beherskelsen, som Lefebvre eksemplificerer med den parisiske ring af "banlieues") og det andet domineret (tilegnelsen). Dette giver en betydelig dystopisk slagside i udlægningen af hverdagslivets aktuelle karakter. Det beskrives mere eller mindre som en mangel; som fraværet af den ønskede utopi. De gældende

processer i samfundet beskrives altså fortrinsvist negativt; som begrænsende for det "gode" hverdagsliv. Dette efterlader paradoksalt nok spørgsmålet om, hvad det aktuelle hverdagsliv egentlig er, hvordan dette perspektiv hutler sig igennem fortrædelighederne og hvorfra det således udfolder sig på aktuelle præmisser, der imidlertid levner åbninger mod noget nyt. Mest af alt stiller det måske spørgsmål ved, hvorvidt Lefebvres transduktive kritik udgør et alternativ i en bykritik præget af positiv viden.

Lefebvre skaber imidlertid selv en mindre åbning midt i dualiseringen af den ellers konstruktive triade. Han synes således at gøre den abstrakte rumligheds herredømme lige så virtuel som den differentielle rumligheds komme. I det, han betegner den "modsætningsfulde rumlighed", ser Lefebvre allerede tendenser til, at modsætningerne i den abstrakte rumlighed søges ophævet med udgangspunkt i den levede krop, bl.a. gennem noget så ufarligt som sport, strandbadning og turisme, men også gennem mere radikale aktiviteter (ibid.: 201). I starten af 1970'erne ser han således tendenser til, at enkelte øer af den parisiske rumlighed, gennem bl.a. husbesættelser og midlertidige anvendelser af ubrugte haller, rives ud af beherskelsens abstrakte klør i et forsøg på at dreje den rumlige praksis i en anden retning. Han henviser eksplicit til frugt-, grønt- og kødtorvet, *Les Halles*.

Han flyttede til kvarteret, netop som de første planer for dets sanering blev sat på dagsordenen (1959). Torvefunktionerne flyttede allerede kort tid efter, hvorefter hallerne stod ubrugte tilbage. Først i 1968-69 blev de endelige projektforslag vedtaget, hvorefter såvel haller som store dele af beboelsesejendommene blev revet ned (Lefebvres egen bolig inklusiv).

De forladte haller blev efter udflytningen indtaget af et væld af situationisternes ligesindede, og Lefebvre beskriver udviklingen med ét af deres begreber, "fordrejning". Tro mod fænomenets flertydige natur, eller fordi det ikke passer som fod i hose i Lefebvres eksplicit politiserende terminologi, bliver begrebet om det dog behandlet meget ambivalent af Lefebvre. På den ene side bliver det defineret ud fra dets relation eller rettere dets forskel fra de to øvrige praksisformer, tilegnelse og beherskelse. Det bliver her et helt igennem negativt begreb, som ikke gøres i stand til at kaste sit eget lys på den sociale rumlighed:

From a purely theoretical standpoint, diversion [fordrejning, JLL] and production cannot be meaningfully separated. The goal and meaning of theoretical thinking is production rather than diversion. Diversion is in itself merely appropriation, not creation – a reappropriation which can call only a temporary halt to domination (ibid.:168).

Praksisformen gives ikke sit eget positive indhold, men defineres som manglende evne til egentlig produktion. Selv om fordrejningen kan ses som en alternativ praksis, der er kritisk over for det gældende abstrakte system, så for-

mår den aldrig, for så vidt at den ikke formår at være aktivt producerende, at bevæge sig ud over dette systems grænser. Den kan derfor heller ikke siges at være egentlig kreativ. Den blot "gentilegner" fragmenter af den gældende orden. Fordrejningen udlægges altså som snarere halvvejs reformisme inden for beherskelsen end halvvejs revolution. Fremstillingen gentages et andet sted, hvor Lefebvre understreger såvel fænomenets eksplicite som begrebets implicite ambivalens i endnu højere grad:

Certain deviant or diverted spaces, though initially subordinate, show distinct evidence of a true productive capacity. Among these are spaces devoted to leisure activity. Such spaces appear on first inspection to have escaped the control of the established order, and thus, inasmuch as they are spaces of play, to constitute a vast "counter-space". This is a complete illusion. The case against leisure is quite simply closed – and the verdict is irreversible: leisure is as alienated and alienating as labour; as much an agent of co-optation as it is itself co-opted (ibid.:383).

De aktuelle eksempler på fordrejninger kastes af Lefebvre hen som værende fuldstændigt genintegreret i den gældende udvikling gennem en fordrejning af såvel deres vilkår som deres effekter. For at understrege ambivalensen omkring begrebet, benytter Lefebvre sig, bevidst eller ej, af et andet ord for fænomenet, som har en specifik og ganske anden historie og betydning. "Genintegrering" ("co-optation") er, akkurat som fordrejning, hentet fra situationisternes vokabular. Hvor fordrejning er den kritiske drejning af eksisterende æstetiske elementer, så er genintegrering ét af situationisternes største kritikpunkter over for æstetisk praksis: At den drejes til at blive underholdende krymmel på overfladen af det bestandige "skuespil" (se fx Internationale situationister 1972). I denne sammenhæng er Lefebvres dobbelttydighed måske forståelig, men et tredje sted, i en stadig mere positiv udlægning af fænomenet, holder han fast i dette andet ord for det:

Co-optation, as already mentioned, should be looked upon as a practice intermediate between domination and appropriation, between exchange and use. To oppose it to production is to mistake its character. Properly understood, co-optation could lead to the production of a space (Lefebvre 1991:368-69).

Her reviderer Lefebvre ikke blot fordrejningens relation til egentlig produktion. Han kravler samtidig over på den anden side af det skarpe skel mellem beherskelse og tilegnelse og giver en mere optimistisk udlægning af fordrejningens muligheder for at skabe varige forandringer i den sociale rumlighed. Det defineres som næsten "tilegnende" og potentielt "produktivt".

Hvad der er interessant er imidlertid ikke så meget fordrejningens status omkring knivsæggen, der skiller beherskelse og tilegnelse, men derimod dens karakter af et praktisk felt, hvor hverdagslivets praksis afprøver sig selv og sine egne forståelser og interesser i forhold til en allerede produceret rumlighed. Fordrejningen kan således ses som en praksis, der måske i sig bærer både revolution og reformisme, men som først og fremmest er en analytisk karakteristik af byboeres altid lidt anderledes, lidt "forkerte" forståelse og realisering af mulighederne i den sociale rumlighed. Det er imidlertid ikke Lefebvre, men snarere en anden senere hverdagslivsteoretiker, der udfolder denne side af begrebet (jfr. de Certeaus "taktik"; de Certeau 1984).

Lefebvres mere strategiske, transduktive projekt om det urbane kan også siges at nå sin afrunding med den ambivalente skæbne, fordrejning gives af ham. Selv om Lefebvre var dybt impliceret i det virtuelle, urbane fænomen gennem livet i det centrale Paris generelt og relationen til urbane grupperinger i særdeleshed, så syntes han nemlig ikke desto mindre at reducere potentialet i netop én af de rumligheder, der må siges at være indbegrebet af transduktørernes praksis, og som jo er så væsentlig for ham, at han giver den et begreb, den "fordrejede rumlighed". Denne reduktion sker dels som resultat af hans tidligere etablerede, begrebslige poler: Tilegnelse og beherskelse. Reduktionen sker desuden som følge af en utilstrækkeligt etableret empiri, dvs. fraværet af en etableret fordrejnings-kultur med egne, relativt definerede praksisser og begreber til at modstå reduktionen. Man kan på denne måde vende Lefebvres kritik af Marx' manglende åbenhed over for det urbane mod ham selv, når det kommer til fordrejningens karakter og potentiale:

[Lefebvre] did not show (and in his time he could not) that [diversion] and the [diverted] contain the meaning of [re-urbanization] (efter Lefebvre 1996:130).

Nye stemmer i bykritikken i aktuelle fordrejninger

I løbet af de seneste årtier er der imidlertid sket en stor udvikling i fordrejnings-fænomenet, som i stigende grad har bevæget sig igennem bydiskussionen som en hvirvelvind. Baggrunden er den generelle krise og omstrukturering i vestlige samfund. Den har medført udtømmning af centralt beliggende erhvervsområder i storbyer verden over; hele zoner af "brak" der efterlades nedslidte og udtjente i en grad, at der tales om generelt "skrumpende byer" ("shrinking cities"; Oswalt 2005). Den nye diskussion vokser ud af de nye sociale, kulturelle, økonomiske, politiske, kort sagt, urbane tendenser, som ser dagens lys i de forladte byrum (Doron 2000).

Jeg har selv studeret en af disse fordrejede rumligheder i Københavns havn (Larsen 2007). Lige nu eksisterer fænomenet på grænsen mellem genintegrering i plandiskursen og eksklusion fra bykritikken på grund af det gradvise arbejde på tværs af forskning og praksis fra "flydende betegnere" som "krea-

tive zoner", "midlertidige byrum", "fri-" og "tomrum" (Larsen und.udg. b). Fordrejnings-fænomenet foretager altså en bevægelse ind i tidens positive viden og mod Lefebvres beherskelse. Set fra et aktuelt bykritisk perspektiv er der derfor al mulig grund til at foretage alternative, transduktive begrebsliggørelser af fænomenet. Termen "vage rum" er under udvikling i en københavnsk kontekst (Supertanker 2010; Larsen und.udg. b), men der er også væsentlig inspiration at hente fra internationale transduktører. Især Luc Lévesque fra Montreal, Panu Lehtovuori fra Helsinki og Pascal Nicolas-Le Strat fra Paris er eksponenter for en ny, urban åbning af samtidens byspørgsmål.

Luc Lévesque udgør en del af gruppen *Syn-*, der har været aktiv i Montreal i det seneste ti-år, samtidig med at han forsker ved Université Chaval i Montreal. Montreals særlige "vage terræner" ("terrains vagues") af "[u]færdighed, ufuldkommenhed og ambivalens" (1999) har udgjort brændstoffet i et virke, der har kombineret æstetisk, landskabsmæssig og begrebslig udforskning af den moderne bys potentialer. Lévesque karakteriserer, med ord fra Lefebvre, de vage terræner som "det sidste tilflugtssted for den ureducerbare vitalitet" (Lefebvre i Lévesque 1999). Fraværet af statslig og kommerciel interesse og kontrol og den resulterende, rå materialitet skaber et resonansrum for "spontan, kreativ tilegnelse og uformelle anvendelser"; det Lévesque karakteriserer som "en urban genkomst af det vilde" (2002). For Lévesque udgør "det urbane vildnis" "en ressource for eksperimenteren" (ibid.), der kan "udvide den urbane oplevelses "tonaliteter"" og åbne urbaniteten (1999).

Dér, hvor Lévesque skriver sig ind i et kritisk, transduktivt eller "vagt" urbant perspektiv, er i knytningen af den tætte forbindelse mellem umiddelbart undseelige undergrundsaktiviteter i byens oversete, vage rum til en overordnet kritisk gentilegnelse af urbanitet; med Lévesques ord udviklingen og modningen af "en vis modstand" (2002). I en antologi med bidrag fra transducerende urbanister verden over, opsummerer Lévesque *syn*-perspektivets forandrende potentiale i muligheden for at integrere en åben planlægning og den urbane ubestemthed i konkrete interventioner (*Syn-* 2007).

Med afsæt i en udbredt omdannelsesproces i Helsinki har Panu Lehtovuori studeret og deltaget i genfortolkninger af en række steder, især nogle gamle lagerhaller på godsbaneterrænet, *Makasiinit*. Der foregår her en parallel udvikling af en ny urban kultur og udformning af planer for højprofileret nybyggeri. Lehtovuori udvikler dels en klar kritik af den rigide og ufølsomme planlægning (Lehtovuori 2000:398), der truer "den levede by" i den finske hovedstad (ibid.:411), dels en meget indfølelse forståelse for de særlige urbane og politiske dynamikker i *Makasiinit*.

Hallerne udgør for ham et særligt mulighedsrum, der i kraft af deres tomme, åbne og porøse karakter samt fraværet af eksterne definitioner inviterer til fri, personlig udfoldelse. Lagerhallerne er "a state of mind" (412). Hvad der også sker er udviklingen af en politisk kultur, der med sin positive og dialogiske karakter inviterer til udviklingen af fælles visioner for områdets udvik-

ling – i skærende kontrast til den formelle planproces. Lehtovuori betegner dette som det klassiske eksempel på skabelse af en offentlig sfære (Lehtovuori 2005:164).

Lefebvres værk, ikke mindst begrebet om det levede og triaden generelt, udgør en vigtig strategisk referenceramme for Lehtovuori. Han går dog, lige som Lévesque, videre end Lefebvre i indkredsningen af de særlige kvaliteter ved fordrejede rumligheder i sit begreb "om svage steder" – byens åbne og flygtige fællesrum (Lehtovuori 2000:408). Akkurat som den italienske filosof Gianni Vattimos "svage tænkning" inviterer byens svage steder ifølge Lehtovuori til et opgør med en overleveret metafysik af forstenede og låste begreber. Både svag tænkning og svage steder lader nye fænomener komme til syne (Lehtovuori 2005:114). I det konkrete studie af Makasiiniit peger Lehtovuori på praktiske, urbane og politiske potentialer i stedets fordrejning, men samtidig udfolder han gennem den svage tænkning nogle filosofiske implikationer i fænomenet, som er meget beslægtede med Lefebvres projekt. Lehtovuoris svage steder er derfor et bidrag til, både praktisk og begrebsligt, at drive Lefebvres fordrejning væk fra modsætningen tilegnet - behersket.

Den franske sociolog Pascal Nicolas-Le Strat har i Paris udforsket den særlige dynamik, der udspiller sig, når nye urbaniteter langsomt tager form. I bogen *Expérimentations politiques* (2007) beskriver han byens mellemrum som unikke ressourcer for fornyelsen af byens socialitet, kultur og politik. Han peger på de samme fællesskabsdannende træk i byens mellemrum, som Lehtovuori ser i sine svage steder. Mellemrummenes potentialer foldes ud i det, Nicolas-Le Strat kalder "mellemrumseksperimenter". Det særlige ved disse eksperimenter er, at de ikke henter deres referencer fra eksterne idealer eller fjender. De er derimod små kim til autonomier under udvikling, "minoritære tilblivelser".

Særligt to sider af mellemrumseksperimenterne træder frem hos Nicolas-Le Strat: Deres særdeles stærke interne, kulturelle dynamik og deres ambivalente relation til et omgivende politisk felt. De udgør en mangfoldighed af udtryk, der i deres beslægtede viljer til at dele og samarbejde omkring nye socialiteter skaber en intens sammenhæng mellem sanselig praksis og æstetiske og rationelle koncepter. Denne stærke "vertikale" forbindelse modsvares imidlertid af en svag, horisontal, politisk samling. Eksperimenterne er netop en mangfoldighed af konkrete udtryk, der signalerer enden på drømmen om en ren og helt igennem alternativ politik; de tager os væk fra en klassisk negativ definition af modmagt (ekstern og negerende). Mellemrumseksperimentets kritik er stærkt positivt defineret ud fra den særlige, levede og erfarede kultur, der udvikles implicit. De er er med Lefebvres ord "the critique of the real by the imaginary and the possible (and vice versa)" (Lefebvre i Nicolas-Le Strat 2007).

At denne kultur, pga. sin meget autonome og minoritære karakter, ikke formår at forme de begreber, samfundet forstår sig selv igennem, og at mange

eksperimenter bl.a. pga. dette ikke varer ved, er ifølge Nicolas-Le Strat ikke nogen undskyldning for ikke at se dens potentiale. Hvad enten den praktiske og diskursive genintegrering sker i form af "havnecafeer", "kreative zoner", "midlertidige byrum", "frirum" og "tomrum", som i den danske andedam, indeholder urbane eksperimenter i byens mellemrum altså, ifølge såvel Nicolas-Le Strat som de øvrige nævnte urbanister, et stort, *positivt* kritisk potentiale. På denne måde kan man sige, at Lefebvres kritiske urbane projekt, der med fordrejningsbegrebets skæbne kørte ind på et ambivalent sidespor, både giver inspiration og finder ny styrke i de aktuelle, fordrejende tendenser i byernes vage rum.

Konklusion

Både de klassiske og de nutidige diskussioner inden for bykritikken har været præget af modsætninger mellem perspektiver, der udfolder deres kritik inden for eksisterende begreber, og perspektiver, hvis kritik snarere er rettet mod (potentialerne i) de nye sociale og kulturelle strømninger, som tidens eksisterende begreber overser eller reducerer. Den nutidige kritik af neoliberalismen er et eksempel på en dominerende bykritik, der bygger på begreber, som er yderst veludviklede og ikke mindst velfunderede i forhold til den aktuelle byudvikling; så velfunderede i det aktuelle, at den, som Lefebvres positive viden, imidlertid kan virke som en begrebslig hindring for nye stemmer i bykritikken. Det aktuelle fokus på fordrejede og vage, postindustrielle byrum er et eksempel på, hvorledes positive, men virtuelle potentialer går tabt i en *negativ* kritik af det bestående. En vital bykritik har brug for begge sider, hvorfor relevansen og vidensindholdet i perspektiver på det virtuelle må udfoldes.

Henri Lefebvres dobbelte, marxistisk og livsfilosofisk orienterede kritik af hverdagslivet og moderne byudvikling er et væsentligt grundlag herfor. Hans værk er et produkt af en stadig udforskning af grænserne for (u)mulige forestillinger og praksisser, der opstår i byens levede hverdagsliv. Snarere end en deduktiv filosofien uden empirisk viden, som Castells har ytret, er Lefebvres begrebsliggørelse et led i en fortløbende, transduktiv dialog med samtidige transduktører, det vil sige bykritiske grupperinger, der, som fx situationisterne, afsøger (u)mulighederne for nye sociale og kulturelle praksisser. Det triadiske begreb om den sociale rumlighed er kulminationen på Lefebvres transduktive formulering af det urbane spørgsmål, som gennem de seneste årtier har inspireret utallige teoretiske og praktiske bykritikere.

Et af de væsentligste steder for eksperimenter med nye forestillinger og praksisser, den fordrejede rumlighed, forbliver dog begrebsligt uforløst hos Lefebvre – bl.a. pga. af en tendens til normativ deduktion omkring begreberne beherskede og tilegnede rumligheder, der får Lefebvres tænkning til at nærme sig den positive viden, han kritiserer. Nyere transduktører har imidlertid taget Lefebvres projekt videre i eksperimenterende fortolkninger af aktuelle, fordrejede rumligheder. Deres bidrag kan være særdeles væsentlige i

den danske bykritik med deres nuancering af de skabende og inkluderende, kort sagt *positive* politikformer.

Litteratur

- aaa (red.): *Urban Act, a handbook for alternative practice*. Paris: aaa-PEPRAV.
- Brenner, Neil og Nik Theodore 2002: "Cities and the geographies of "actually existing Neoliberalism"", *Antipode* 34, 3:349-79.
- Burgel, G., G. Burgel og M. Dezes 1987: "An interview with Henri Lefebvre", *Society and Space* 5:27-35.
- Castells, Manuel 1977/1972: *The Urban Question. A Marxist Approach*. London: Edward Arnold.
- de Certeau, Michel 1984: *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Doron, Gil 2000: "The dead zone and the architecture of transgression", *City* 4, 2: 247-63.
- Elden, Stuart 2004: *Understanding Lefebvre: Theory and the Possible*. London: Continuum.
- Enrikin, J. Nicholas og Vincent Berdoulay 2005: "The Pyrenees as place: Lefebvre as guide", *Progress in Human Geography* 29, 2:129-47.
- Harvey, David 2000: *Spaces of Hope*. Berkeley: University of California Press.
- Hetherington, Kevin 1998: *Expressions of Identity*. London: Sage.
- Internationale situationister 1972: *Der er et liv efter fødslen*. København: Rhodos.
- Isin, Engin F. 2002: "Ways of being political", *Distinktion* 4.
- Larsen, Jan Lilliendahl 2001: "Rummets dialektik", *Nordisk samhällsgeografisk tidskrift* 32:3-26.
- Larsen, Jan Lilliendahl 2007: *Politisk urbanitet: Projekter, planer, protester og Supertanker på Krøyers Plads*. Ph.d.afhandling, Roskilde Universitet.
- Larsen, Jan Lilliendahl und.udg. a: "Hvor energien bliver sluppet løs: Byens vage rum mellem politisk urbanitet og kreativitet". I: Malene Freudendal-Petersen, Lasse Koefoed, Jonas Larsen og John Andersen (red.): *Byens bevægelser*. København: Gyldendal.
- Larsen, Jan Lilliendahl und.udg. b: "Vague spaces: Between lived experiences and the floating and empty signifiers of "creativity"". In: Ákos Moravánszky, Christian Schmid og Łukasz Stanek (red.): *After the Revolution*. Aldershot: Ashgate.
- Larsen, Jan Lilliendahl, Martin Frandsen og Jens Brandt 2007: "Urban innovation: Politisk urbanitet, Supertanker og Krøyers Plads". I: Anne Jensen, John Andersen, Kurt Aagaard Nielsen og Ole Erik Hansen (red.): *Planlægning i teori og praksis – en tværfaglig lærebog*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Lefebvre, Henri 1969: *The Explosion: From Nanterre to the Summit*. Paris: Monthly Review Press.
- Lefebvre, Henri 1991: *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, Henri 1995: *Introduction to Modernity*. New York: Verso.
- Lefebvre, Henri 1996: *Writings on Cities*. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, Henri 2001: "Comments on a new state form", *Antipode* 33, 5:769-82.

- Lefebvre, Henri 2002: *Critique of Everyday Life, Volume II*. New York: Verso.
- Lefebvre, Henri 2003a: *The Urban Revolution*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lefebvre, Henri 2003b: *Key Writings*. London: Continuum.
- Lefebvre, Henri 2005: *Critique of Everyday Life, Volume III*. New York: Verso.
- Lehtovuori, Panu 2000: "Weak places: Thoughts on strengthening soft phenomena", *City* 4, 3:398-415.
- Lehtovuori, Panu 2005: *Experience and Conflict*. Ph.d.afhandling, Det Tekniske Universitet i Helsinki.
- Lévesque, Luc 1999: "Montréal, l'informe urbanité des terrains vagues. Pour une gestion créatrice du mobilier urbain", *Annales de la recherche urbaine* 85:47-57.
- Lévesque, Luc 2002: "Interstitial Landscapes as Ressources: few thoughts about a tactical approach to urban intervention". In: *Resource Architecture, Main Congress Report and Outlook*. Berlin: Birkhäuser.
- Merrifield, Andrew 2006: *Henri Lefebvre: A Critical Introduction*. London: Routledge.
- Nicolas-Le Strat, Pascal 2007: *Expérimentations politiques*. Paris: éditions Fulenn.
- Oswalt, Philip 2005: "Introduction". In: Philip Oswalt (red.): *Shrinking Cities: Volume 1*. Ostfildern-Ruit: Hatje Cantz Verlag.
- Ross, Kristin 1997: "Lefebvre on the Situationists", *October* 79:69:83.
- Shields, Rob 1999: *Lefebvre, Love and Struggle*. London: Routledge.
- Simonsen, Kirsten 1993: *Byteori og hverdagspraksis*. Frederiksberg: Akademisk Forlag.
- Soja, Edward 1996: *Thirdspace*. Oxford: Blackwell.
- Supertanker 2010: "Retten til byen og de "vage rum"". I: Wikstrøm (red.): *Get Lost: Atlas over det (u)mulige København*. København: DAC.
- Syn- 2007: Syn- urban exploration workshop. In *aaa* (red.): *Urban Act, a handbook for alternative practice*. Paris: aaa-PEPRAV.
- Tonboe, Jens 1993: *Rummets sociologi*. København: Akademisk Forlag.
- Trebitch, Michel 2005: "Preface". In: Lefebvre, Henri: *Critique of Everyday Life, Volume III*. New York: Verso.
- Wacquant, Loïc 2010: Forelæsning på Roskilde Universitet, 3. juni.